

BIOETIČKI PRISTUPI ŽIVOTINJAMA

Željko Kaluđerović

Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu
Dr. Zorana Đinđića 2
21000 Novi Sad, Srbija
e-mail: zeljko.kaludjerovic@gmail.com

Sažetak

Autor u radu nastoji utvrditi kakva je recepcija životinja u suvremenim praktičko-filozofskim pristupima. Analiza je usmjerena na ispitivanje kako stavova zastupnika klasičnog antropocentrizma, tako i stavova predstavnika različitih ne-antropocentričkih učenja. Antropocentrizam, naime, počiva na čvrstom uvjerenju da samo čovjek može imati „moralni status”, ponajprije zbog specifičnih karakteristika koje ga određuju i posebnog mjesta čovjeka u svijetu. S druge strane, u središtu ne-antropocentričkih diskusija je uvjerenje da ne postoji stroga hijerarhizacija među bićima u prirodi, odnosno da diferencija između, primjerice, ljudi i životinja ne treba biti uspostavljena na ontološkoj već na biološkoj ravni. Slijedom toga, mišljenje je ne-antropocentrista, da je potrebno relativizirati do sada uobičajenu diskreditaciju životinja u odnosu na čovjeka, i da je moguće u okviru primijenjene etike, odnosno bioetike, zasnovati tzv. „etiku životinja”. Autor, također, istražuje granice ne-antropocentričkih teorija, kao i pitanje da li je moguć „srednji put” između ovih, često veoma polariziranih stajališta.

Ključne riječi: životinja, čovjek, „status”, antropocentrizam, ne-antropocentrizam, bioetika, „etika životinja”

Premda je moderni čovjek u općoj humanizaciji brojnih sfera života značajno nadišao svoje pretke, paradoksalno je da u isti mah ni u jednoj epohi čovječanstva nije toliko velikom broju životinja pričinjeno toliko patnje kao u naše doba. Današnja mjesta za masovni uzgoj životinja su toliko mala i u njima su ove žrtve moderne industrije mesa, mlijeka i jaja, zbijene na tako ograničenom prostoru da su, zbog anksioznosti i straha, prinuđene međusobno se napadati. Kao posljedica povećane agresivnosti, svinje, primjerice, odgrizaju jedne drugima uši i repove, kokoši čupaju jedne drugima perje i ključaju jedne druge sve dok ne prokrvare. To nije neobično kada se znade da uredbe o držanju svinja, svinjama do prosječne težine od 110 kg dopuštaju životni prostor od najčešće 1m², a da kokoši nosilje vegetiraju u kavezima čije je dno površine 450 cm², odnosno manjih je dimenzija od A4 formata. Da bi se ova agresija stavila pod kontrolu, ljudi ne povećavaju staje i ne poboljšavaju uvjete boravka u njima, nego svinjama lome

zube-očnjake a pijetlovima odsijecaju po jedan zglobov na nožnim prstima. Sve se to radi dakako bez davanja anestezije. Na taj način obavlja se i kastriranje odojaka, kako bi se onemogućilo da oni, koji jedu njihovo meso, osjete neugodan miris veprovine. Svinje se namjerno drže u mračnim stajama, kako bi se dovele u stanje apatije i time ubrzalo njihovo tovljenje. Životinjama se osiguravaju životni uvjeti koji ih doslovno dovode do ludila, iziskujući neprestano davanje lijekova za umirenje i antibiotika. No, i pored toga približno trećina njih oboli i umire već u stajama.

Tome treba dodati mučenje životinja u različitim laboratorijima. Da bi uspostavili odgovarajuće standarde, i utvrdili da li je neka kemikalija toksična, američka Agencija za zaštitu životne sredine (EPA) i Uprava za hranu i lijekove (FDA), pribjegavaju odgovarajućim procedurama, od kojih je „najpoznatija” SD50, „smrtonosna doza u pedeset posto slučajeva”. U SD50 testovima, supstanca koja se ispituje u povećanim dozama daje se životinjama na kojima se vrši eksperiment, ne bi li se utvrdila razina na kojoj će pedeset posto životinja uginuti od izlaganja toj supstanci. U većini slučajeva događa se da, prije nego što tih pedeset posto životinja uginu, sve bivaju otrovane i sve trpe velike bolove. Širom svijeta, na ovaj ili druge načine, bude godišnje ubijeno oko 300 milijuna životinja: miševa, štakora, ptica, riba, zečeva, majmuna, pasa, mačaka i ovaca, ali i goveda i konja.

Ovo nisu nikakvi rijetki ekscesi koji se dešavaju s vremena na vrijeme, već predstavljaju sistematske postupke koji spadaju u svakodnevicu života i umiranja životinja. I kada zakoni zabranjuju nepotrebno mučenje – kao npr. klanje bez opijanja ili eksperimente na životinjama bez valjanog razloga – većina navedenog događa se s dozvolom, a ostatak se događa prosto zbog toga što su kontrole od strane država isuviše slabe, ili zbog logike kapitala, odnosno ove ružne stvari događaju se zato što treba sa što manje troškova proizvesti što više mesa.

Dostojanstvo nekog individuuma promatra se iz perspektive razumnosti nečije prirode, a takva priroda pripisuje se jedino čovjeku. Samo je on oslobođen carstva ciljeva, dok su ne-ljudska živa bića vezana za veze i odnose koji postoje u prirodi. Jedino je čovjek svjestan samog sebe i u stanju je da se distancira od samog sebe u korist viših ciljeva, da relativizira svoje vlastite interese, sve do samopredavanja. To mu, kao moralnom biću, daje apsolutni status koji utemeljuje njegovo neponovljivo dostojanstvo, koje mu daje pravo da ni od koga ne bude „porobljen” i da kao moralna osoba ne bude lišen svojih vlastitih ciljeva.

Iz neponovljivog dostojanstva čovjeka proizlaze i njegova neponovljiva prava. U tom smislu se u članu 1 Opće deklaracije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima iz 1948. godine kaže: „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima”.¹ A u članu 23 Ustava Republike Srbije ustavotvorac konstatira: „Ljudsko dostojanstvo je neprikosnoveno i svi su dužni da ga poštuju i štite”.² Ovo nije samo ontološka konsta-

---

1 Tekst Opće deklaracije o ljudskim pravima preuzet je sa sljedeće Internet adrese: <http://www.sos-telefon.org.rs/zakoni/12.%20Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf>.

2 *Ustav Republike Srbije*, Kanc. za surad. s med. Vla. Rep. Srb., Beograd 2006, str. 9.

tacija, već istovremeno i izvor prava zbog čega se u 3. članu Ustava i kaže: „Vladavina prava je osnovna pretpostavka Ustava i počiva na neotudivim ljudskim pravima”. Najviši pravni akt Srbije kao da je pisan na postulatima kantovske etike, koji je težio najvišoj etici, a dostojanstvo živih bića i prava koja iz toga slijede razvio samo za ljude, i time posredno pridonio da sve do nedavno ne bude ni govora o „dostojanstvu životinja” i „pravima životinja”. Antropocentričnost ovog pogleda na svijet bila je važan razlog za to što se naša prirodnoznanstveno-tehnička civilizacija nije razvijala u skladu s prirodom, nego mnogo češće u opreci s njom. Elementi, minerali, biljke i životinje tretiraju se, ne kao „partneri”, nego kao resursi koje čovjek neograničeno iskorištava – pa je životinjski svijet u džungli postao žrtva lovaca na krupnu divljač, a u bogatim zemljama žrtva industrijske proizvodnje mesa. U međuvremenu se priroda počela najoštrije „buniti” protiv ovog neodmjerenog čovjekovog djelovanja promjenom klime na Zemlji, ali i povećavanjem broja bolesti i pošasti kod ljudi i životinja. Goruće lomače za vrijeme krize tzv. „ludih” krava, „ptičje gripe”, te najnovija „svinjska gripa”, predstavljaju samo upozorenje ljudima i nagovještaj mnogo ozbiljnijih problema s kojima mogu biti suočeni. Kao imperativ nameće se jedan novi red u životu, gdje će čovjek postati svjestan da Zemlja ne trpi nikakve nasilne autokrate, već zahtijeva suradnju čovjeka sa svijetom koji ga okružuje.

Dominantno antropocentrička slika svijeta, i iz nje izvedena konsekvencijalistička relacija čovjeka prema prirodi i životinjama, dovodi se u pitanje posljednjih desetljeća neantropocentričkim proširenjem etike, i sve glasnijim postavljanjem (bio)etičkih zahtjeva za jednim temeljnim i novim rješavanjem odnosa između ljudi i životinja. Ako se pokuša da se sažeto izlože osnovne misli vodećih autora Singera (P. Singer), Regana (T. Regan) i Majer-Abiha (K. M. Meyer-Abich), koje su reprezentativne za današnju diskusiju o novom reguliranju odnosa između ljudi i životinja, onda se u glavnim crtama dobivaju sljedeći stavovi:

1. životinje su bića koja su sposobna patiti³ i koja imaju svoje interese i svoje potrebe koje su dijelom slične osnovnim potrebama ljudi.
2. ukoliko postoji ova sličnost, princip jednakosti zahtijeva da interese životinja uvažavamo isto koliko i slične interese ljudi.

---

3 U poznatom odlomku, koji predstavlja odstupanje od glavnog tijeka zapadne filozofije, Bentham (J. Bentham) govori sljedeće: „Doći će dan kada će ostatak životinjskog sveta steći ona prava koja im nikada ne bi mogla biti uskraćena osim od ruke tiranina. Francuska je već otkrila da tamna koža ne predstavlja razlog zbog kojeg bi ljudsko biće trebalo bez odštete prepustiti prkosu nekog mučitelja. Možda će doći dan kad će se priznati da broj nogu, dlakavost kože ili završeci *os sacrum*, predstavljaju razloge podjednako nedovoljne da se neko osjetljivo biće prepusti istoj sudbini. Što je to što bi inače moglo ustanoviti tu nepremostivu granicu? Je li to moć razuma ili možda moć govora? Ali, na stranu usporedba, odrasli konj ili pas je racionalnije, baš kao što je i zabavnije, stvorenje od djeteta starog jedan dan, ili jednu nedjelju, pa čak i jedan mjesec. No, pod pretpostavkom da su drugačiji, koliko bi to bilo od koristi? Pitanje ne glasi „mogu li oni *rasuđivati*?” niti „mogu li *govoriti*?”, nego „mogu li da *pate*?” (*The Principles of Morals and Legislation*, Oxford, England: Oxford University Press, 1907, poglavlje 17, odjeljak 1, fusnota na paragraf 4.).

3. životinje imaju vlastitu vrijednost, koja za neke (Singera i Regana) proizlazi iz njihove svijesti, dok kod drugih (Meyer-Abich) dodatnu važnost ima srodstvo životinja i ljudi.

Singer govori o životinjama-„ličnostima”, a Regan o „subjektima života”. Obojica iz toga izvode prava životinja na njihovoj vrsti primjeren tretman i na zaštitu njihovog života, zbog čega se zabranjuje njihovo ubijanje u svrhu ishrane.⁴ Meyer-Abich govori o dostojanstvu životinja i iz toga izvodi prava životinja, koja doduše zabranjuju držanje životinja u masovnom uzgoju, ali ne i ubijanje životinja nakon jednog životinjama primjerenog života, a u svrhu ishrane ljudi. Uočava se dakle da se ove osnovne misli dijelom preklapaju, ali da se rezultati u centralnoj točki ubijanja životinja razilaze.

Je li dovoljno ako Meyer-Abich, da bi obrazložio svoje mišljenje, ukazuje na to da je uvjet našeg bivstvovanja da se živi od ostalog života, i da, konačno, i vegetarijanci jedu životinjsku biljnu hranu? Je li dovoljno kada Regan, da bi obrazložio svoje suprotno mišljenje, ukazuje na to da svi sisavci zbog svoje svijesti imaju jednu „inherentnu vrijednost” koja ih čini „subjektima života”, pribavljajući im time prava u koja čovjek ne smije da se miješa, sa izuzetkom teških slučajeva kolizije, kao što je nužna odbrana?

Da ne bi zahtjevi za većim ili manjim vlastitim pravima životinja ostali samo apeli bez izgleda na uspjeh, treba razjasniti u kojoj mjeri su oni kompatibilni sa uobičajenim razmišljanjem o etici, i u kojoj mjeri se mogu ostvariti u praktičko-političkim okvirima. Drugim riječima, što se gubi, i da li se nešto gubi, ako se pored dostojanstva ljudi i ljudskih prava, prizna i „dostojanstvo” životinja i odgovarajuća životinjska „prava”.

U filozofskom pogledu znatno se smanjuje na prvi pogled lako shvatljiva napeta situacija, s obzirom da je većina zapadnih filozofa smatrala ili smatra da samo ljudska bića imaju moralno dostojanstvo, ako se uzme u obzir da zahtijevana pravna jednakost ljudi i životinja ne znači da je u svakom slučaju život jednak životu. Tom Regan ovo objašnjava svojim čuvenim primjerom prepunog čamca za spašavanje u kojem se nalazi nekoliko ljudi i jedan veliki pas. Pretpostavljena je situacija u kojoj bi se čamac mogao sačuvati od potapanja jedino ako bi neko od putnika bio bačen sa palube u rijeku ili more. Na žaljenje svih ljubitelja životinja i na radost svih antropocentrista, Regan psa „baca” sa palube – sigurno teška srca, ali s opravdanjem da se šteta koju smrt sa sobom donosi za jednu individuu, sastoji u gubitku njenih mogućnosti za život, i da su one kod čovjeka mnogo veće nego kod psa. U slučaju kolizije mora se odmjeriti vrijednost života različitih individua, i individui sa širim životnim horizontom i većom vrijednosti života koja ide s tim, mora se žrtvovati individua skromnijih mogućnosti doživljaja. Uobičajena hijerarhija vrijednosti koja polazi od primata čovjeka, ostaje dakle netaknuta ako dođe do konfliktnog slučaja.⁵

⁴ Kritičke prigovore na Singerove i Reganove stavove iznosi Žarden. Dž.R. de Žarden, *Ekološka etika*, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 193-200.

⁵ To ne znači da se pojam konfliktnosti može lako protegnuti i na slučajeve kada čovjek hoće ubiti neku životinju da bi je pojeo, iako bi se mogao prehraniti i na drugi način. Drugačije rečeno, osnovno pravo životinje na život treba imati prvenstvo pred pukim interesom čovjeka da jede sa što većim užitkom. Slično

Ni okolnost da životinje ne mogu preuzeti odgovornost i ne mogu donositi autonomne odluke, s filozofske točke gledišta nije nikakva smetnja da im se odobre odgovarajuća prava. Doduše, prema antropocentričkoj koncepciji prava, neki subjekt prava može biti samo biće koje u isto vrijeme može biti i subjekt dužnosti, koji dakle može biti svjestan svojih dužnosti i koji ih može ispunjavati. Njemački filozof Nelson (L. Nelson) je o simetriji prava i dužnosti koja se vraća na Kanta, već početkom prošlog stoljeća upozorio na to da je za neki subjekt prava manje konstitutivno imati interese koji mogu biti povrijeđeni, nego za neki subjekt dužnosti. Nadovezujući se na to Nelson razvija jednu maksimu koja govori o Kantovom kategoričkom imperativu: „Ne postupaj nikada tako da ne možeš i odobriti svoj način postupanja, i ako bi interesi pogođenih tvojim postupanjem bili tvoji vlastiti.” Ovaj filozof, šireći Kantov koncept prava ne ide više dalje na razumom upravljaju ličnost kao jedinog nosioca prava, već uvodi i svaku individuu kojom upravljaju jedino interesi. Svi nositelji interesa su, prema Nelsonu, u isto vrijeme i ličnosti. On zatim konstatira da svaka ličnost ima kao takva jednako dostojanstvo sa svakom drugom osobom. Iz toga se izvodi subjektivno pravo osobe na poštovanje njenih interesa. Prema ovom osnovnom stavu o osobnom dostojanstvu, svako biće koje ima interese, dakle svaka osoba, ima pravo na poštovanje svojih interesa. Ovo pravo jeste pravo osobe. Svaka osoba je dakle jedan subjekt prava, jer ona je po svom pojmu jedan subjekt interesa, moglo bi se reći na Nelsonovom tragu.⁶

Takve klauzule otvaranja ove zapovijedi o jednakom tretiranju ljudskih i životinjskih interesa čine prihvatljivim i mogućim priznavanje dostojanstva životinja i instaliranje prava životinja, a da se pritom ne povrede ljudsko dostojanstvo i ljudska prava. Ipak, prihvaćanje životinja u krug nositelja prava vodi mogućim limitacijama slobode čovjeka, i to sa strane nekog subjekta prava koji u filozofskoj hijerarhiji vrijednosti stoji ispod čovjeka. Zbog toga stručnjak za pravne nauke Kaspar (J. Kaspar) tematizira pitanje o moralnoj prihvatljivosti životinjskih prava u jednoj kulturi koja do sada životinje nije promatrala kao „moralne subjekte usporedbe.” Drugačije formulirano, treba vidjeti na osnovu kojih pravno-etičkih razloga čovjek sebi dopušta da se veže za živa bića koja je u povijesti razvoja života ostavio iza sebe.

Kaspar govori u tom kontekstu o modernoj koncepciji ljudskog dostojanstva u kojoj pripada i odgovornost i empatija za stvorenja. Čovjek koji je moćan da djeluje doveo je životinje u ovisnost o sebi, i zbog toga je obavezan voditi računa o njihovim interesima i pravima koja iz njih proizlaze. Autonomija čovjeka ima uzajamni odnos sa odgovornošću za njegovo postupanje. Bez ove odgovornosti nema ni ljudskog dostojanstva. Što je

---

odmjeravanje može se pronaći i kod Singera, koji osuđuje ubijanje životinja u svrhu ishrane, osim ako je ono neophodno radi preživljavanja čovjeka.

⁶ Nelson izričito konstatira da ne postoji nijedna opća, filozofski utemeljena zapovijed, da zbog interesa životinja čovjek treba da zanemari osobne interese. Tako može vrlo vjerovatno biti dopušteno da budu povrijeđeni interesi neke životinje ako bi bio povrijeđen neki prevladavajući interes ljudi. Slijedom toga, to važi i za slučaj da nije moguće drugačije očuvati interes za vlastiti život ili za održavanje vlastite duhovne i tjelesne snage, nego uništavanjem života neke životinje.

veći odnos ovisnosti životinja od moćno-djelujućeg i za individualno samoodređivanje sposobnog čovjeka, utoliko aktualnija postaje njegova odgovornost.⁷

Drugi element ljudskog dostojanstva koji, prema Kasparu, preporučuje odricanje od slobode u korist prava životinja, postoji u kvantumu suosjećanja prema slabijem, ne tragajući za vlastitim motivima. On utemeljuje razmjere i sadržaj osobne odgovornosti i izdvaja unutrašnji motiv da bi dospio preko smetnji egoizma individualnih potreba i nagona, preko ograničenja pripadnosti grupi i preko granica vlastite vrste. On je time ona pokrećuća snaga jedne etike solidarnosti, ljubavi prema bližnjem, milosrđa i onog oblika ljudskosti koji ne pita za cijenu, već djela.

Kao međurezultat ekskursa o suglasnosti nove „životinjske etike” s uobičajenim antropocentrizmom, ostaje, dakle, sljedeće:

1. prava životinja na teret ljudi ne predstavljaju nikakvu proturječnost simetriji prava i dužnosti u uobičajenoj etici. Nelsonov koncept, da svaki osobni nositelj interesa može biti i nositelj prava na čije interese se treba obzirati isto kao i na vlastite, jeste jedan sistemski most za postavke Singera i Regana.
2. postoje važni etički razlozi da se životinjama dodijeli ne samo pravo na životinjama primjeren tretman, nego i osnovno pravo na život,⁸ pri čemu u konfliktnom slučaju pravo čovjeka na preživljavanje ima veću vrijednost.
3. ograničenja za djelovanje čovjeka u korist životinja se više mogu etički opravdati kao proisticanje odgovornosti i suosjećanja za slabijeg.

Polazeći od ove filozofske platforme, treba se još okrenuti pitanju kako se ovo etički zahtijevano dostojanstvo životinja i iz njega rezultirajuća životinjska prava ponašaju prema sadašnjem pravnom poretku, i u kojoj mjeri postoji pravno-politička potreba za djelovanjem da bi se zakonodavno vodilo računa o moralnom statusu životinja?

Može se postaviti pitanje kako su ovo sve više bioetički zahtijevano dostojanstvo životinja, i iz njega rezultirajuća životinjska prava, regulirana, i jesu li usklađena s vođenjem računa o „moralnom” statusu životinja. Prema Zakonu o dobrobiti životinja Republike

7 Prof. Čović smatra da se najveći dio diskusija o odgovornosti čovjeka za ne-ljudska živa bića odvija u okviru tzv. etike životinja, čiji je zadatak utvrditi „moralni status životinja”, i u okviru zalaganja za „prava životinja”. On dodaje, da se u spomenutim okvirima etablirala „apsurdistička metoda specijesističkog niveliranja”, koja se javlja u dva svoja vida, „kao ezopovski pristup „niveliranja naviše”, koji se sastoji u antropomorfičkom pridavanju ne-ljudskim živim bićima specifično ljudskih svojstava i kategorija poput dostojanstva, moralnog statusa, prava, itd., te kao singerovski pristup „niveliranja naniže”, koji se sastoji u zoomorfičkom reduciranju specifično ljudskih svojstava i kategorija. Oba postupka imaju isti cilj – nivelirati razlike između čovjeka i drugih živih bića sa sposobnošću osjećanja polazeći od pogrešne pretpostavke da je to dobar put za razvijanje moralnih obzira i pravne obveze prema ne-ljudskim članovima senzitivne zajednice.” A. Čović, „Biotička zajednica kao temelj odgovornosti za ne-ljudska živa bića”, str. 36-37, u: A. Čović, N. Gosić, L. Tomašević (ur.), *Od nove medicinske etike do integrativne bioetike*, Pergamena / Hrvatsko bioetičko društvo, Zagreb 2009.

8 O pravu životinjskih vrsta na život, različitim teorijskim pristupima, ali i rezultatima istraživanja ispitanika o ovoj temi detaljno piše prof. Cifrić u svojoj knjizi *Bioetička ekumena*, Pergamena, Zagreb 2007, str. 209-232.

Srbije,⁹ član 4, osnovna načela zaštite dobrobiti životinja se baziraju na tzv. patocentričkom konceptu, jer se govori o „univerzalnosti bola”, a u članu 2 kaže se da se dobrobit životinja, koja se uređuje ovim zakonom, odnosi „na životinje koje mogu da osjete bol, patnju, strah i stres”. Kada se u drugoj točki 4. člana Zakona kaže da načelo brige o životinjama „podrazumijeva moralnu obavezu i dužnost čovjeka da poštuje životinje i brine o životu i dobrobiti životinja”, to samo pokazuje da se radi o obvezi čovjeka da štiti životinje, a da se samim životinjama ne dopušta pravo na tu zaštitu. Riječ je dakle o moralnoj dužnosti čovjeka a ne o pravu samih životinja. Nositelj prava može biti samo čovjek, jer samo njemu pripada naročito dostojanstvo osobe, što je stajalište koje je u suglasnosti sa uobičajenim antropocentričkim tezama, i ne razlikuje se mnogo od većine sličnih normi u drugim europskim zemljama.¹⁰

U članu 7 točka 1 Zakona o dobrobiti životinja piše da je zabranjeno „zlostavljati životinju”, dok u točki 3 istog člana stoji da je zabranjeno „lišavati životinju života, osim u slučajevima i na način propisan ovim zakonom”. Ovakva argumentacija u značajnoj mjeri se približava priznavanju dostojanstva životinja. Naravno, nevolje ovakvih propisa su što nijedna životinja nije po zakonima države subjekt prava, pa stoga ne može ni tužiti nikoga, usprkos zakonu o njihovoj dobrobiti koji je nedavno usvojen u skupštini Srbije. Ne može se dakle podnijeti tužba „u ime oštećenih teladi ili prasića”, pošto su oni životinje, a životinje ne mogu sudjelovati ni u kakvom sudskom postupku.

U članu 6 točka 1 Zakona navodi se da je vlasnik odnosno držalac životinje dužan da „prema životinji postupa sa pažnjom dobrog domaćina i da osigura uvjete za držanje i njegu životinja koji odgovaraju vrsti, rasi, polu, starosti, kao i fizičkim, biološkim i proizvodnim specifičnostima i osobinama u ponašanju i zdravstvenom stanju životinje; ... Vlasnik, odnosno držalac životinje odgovoran je za život, zdravlje i dobrobit životinje i mora da poduzima sve neophodne mjere kako bi osigurao da se životinji ne nanosi nepotreban bol, patnja, strah i stres, odnosno povreda”. Usprkos ovom veoma dobro koncipiranom i s najvećim europskim standardima usaglašenom tekstu, život životinja u stajama, ili njihov položaj prilikom transporta je i dalje veoma loš. Odgovor zašto je to tako, dijelom leži u tome što nedostaje konkretizacija općih pravnih normi ovakvih zakona od strane zakonodavaca, a dijelom i zbog toga što se usvojeni propisi limitiraju na minimalne standarde koji nisu sukladni visokim ciljevima koji se postuliraju ovakvim zakonima.¹¹ Bez obzira što je Zakon „stvar od općeg interesa”, jer njegovu potrebu nameće proces integracije države u Europsku uniju i usaglašavanje pripisa s direktivama Evropske unije, on sam ne zabranjuje svaku povredu odnosno štetu nanijetu zdravlju životinja, već jedino zabranjuje „omamljivati, klati, odnosno lišavati životinju života su-

9 Ovaj Zakon stavljen je na službene stranice Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Republike Srbije 19.01.2009., a stupio je na snagu 10. 06. 2009. godine, i nalazi se na Internet adresi: <http://www.minpolj.sr.gov.yu/download/dobrobit1.pdf>.

10 Na primjer, od Zakona o dobrobiti životinja Republike Hrvatske. Tekst zakona može se pronaći na Internet adresi: <http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=292>.

11 Slično stoje stvari i u mnogo razvijenijim državama svijeta od zemalja Zapadnog Balkana.

protno odredbama ovog zakona". Uostalom, u članu 15 Zakona navodi se devet osnova po kojima životinja može biti lišena života „na human način”. Među njima su i točke 3 i 4, po kojima se životinja može ubiti ako se koristi za ishranu, i ako se koristi u znanstvenoistraživačke i biomedicinske svrhe.¹² U sudaru prava bolje prolaze trgovci stokom i znanstvene ustanove, pošto se oni mogu pozvati na svoja osnovna prava na slobodu obavljanje vlastite profesije, kao i na slobodu znanstvenog istraživanja, dakle na prava koja im jamči najviši pravni akt države Ustav, dok Zakon o dobrobiti životinja jeste akt nižeg ontološkog ranga, odnosno izvedeni akt.

Ako neko etičko pravo treba biti i pravno shvatljivo, mora biti moguće da se ono traži i sudskim putem, tj. vlasnik prava mora ili sam, ili ako on to ne može preko nekog staratelja, ili drugog zakonitog zastupnika, sudu dostaviti tužbu zbog povrede njegovog prava, i da postigne izuzeće. Za životinje ovo za sada nije predviđeno, iako se, primjerice, u članu 1 Zakona o dobrobiti životinja Republike Srbije kaže: „Ovim zakonom uređuje se dobrobit životinja, prava, obaveze i odgovornosti pravnih i fizičkih lica, odnosno preduzetnika, za dobrobit životinja, postupanje sa životinjama i zaštita životinja od zlostavljanja...”

Kako ovaj deficit djeluje na zaštitu životinja, biće ilustrirano na primjerima iz Njemačke. Prije dvadesetak godina, u Sjevernom moru došlo je do masovnog pomora foka. Vlasti su dale nekoliko odobrenja da se otpadne materije bace u more, odnosno da se spale daleko na pučini. Poslije toga je čitav niz društava za zaštitu prirode i životne okoline telefonom zvao Upravni sud u Hamburgu kako bi zaustavili ovu akciju. Oni su svoj zahtjev postavili „u ime morskih pasa Sjevernog mora.” Morski psi i njihovi zaštitnici nisu imali nikakvih šansi: sud je konstatirao da su podnositelji zahtjeva životinje, a da one, kao što je rečeno, ne mogu sudjelovati u sudskom postupku. U svojim pravima povrijeđeni mogu biti jedino ljudi. I u tome ništa ne mijenja ni njemački Zakon o zaštiti životinja, koji se stara o zaštiti životinja kao sustvorenja.

Drugi slučaj desio se u prosincu 2000. godine. Njemačka savezna vlada je odlučila da ubije 400.000 zdravih goveda, i spali ih. Zbog krize „kravljeg ludila” konzumiralo se premalo goveđeg mesa, cijene su bile pale, i na stotine tisuća potpuno zdravih goveda ostalo je u stajama, a za njihovo meso niko više nije bio zainteresiran. Dakle, donesena je odluka da se prekobrojna goveda „sklone s tržišta”, kako se to eufemistički kaže na jeziku birokracije. Ovakva jedna namjerna akcija uništavanja bi još manje nego usputno trovanje foka smjela biti u skladu s ciljem zaštite iznijete u Zakonu o zaštiti životinja. Je li ovakvo „eliminiranje” koje životinje uklanja kao otpadnu robu, još u skladu s tom zabranom? Je li „čišćenje tržišta” „razuman razlog” da se ubijaju takozvana sustvorenja?

---

12 Stoga nije lako ove odredbe uskladiti sa određenjem dobrobiti životinja iz četvrte točke 5. člana Zakona: „dobrobit životinja jeste osiguravanje uvjeta u kojima životinja može da ostvaruje svoje fiziološke i druge potrebe svojstvene vrsti, kao što su ishrana i napajanje, prostor za smještaj, fizička, psihička i termička udobnost, sigurnost, ispoljavanje osnovnih oblika ponašanja, socijalni kontakt sa životinjama iste vrste, odsustvo neprijatnih iskustava kao što su bol, patnja, strah, stres, bolesti i povrede”.

Ova pitanja nisu mogla biti postavljena na sudu, budući da goveda – jednako kao i foke – nisu subjekti prava, koji mogu tužiti, zbog čega im ništa ne pomažu regulative zakona o zaštiti životinja, koliko god lijepo zvučale, ako ih vlasti ne poštuju. Nekoliko ljubitelja životinja je ipak otišlo u nadležni Upravni sud i dokazalo da ovaj akt nije uperen samo protiv dostojanstva životinja, nego i protiv dostojanstva ljudi. Sud je donio odluku da je ovakvo prihvaćanje u suprotnosti s antropocentričnim davanjem garancije ljudskom dostojanstvu, kako stoji u njemačkom Ustavu.

Isto tako, koliko su se foke i goveda malo mogli braniti protiv toga da budu otrovani i spaljeni, mogu se braniti miševi, mačke i majmuni kada ih do smrti muče u nekom od eksperimenata koji se vrše na životinjama, a koji je odobren usprkos povređivanju zakonskih pretpostavki. Niko ne može uložiti protest protiv toga ako želi zastupati ove životinje. I kada vlasti trpe što se u živinarstvu takozvani jednodnevni pilići spaljuju u milijunskim brojevima i usitnjavaju jer čovjek za njih nema odgovornost, isto tako nitko ne može narediti da se provjeri da li ovdje zaista postoji neki razumniji razlog za ubijanje, u duhu Zakona o dobrobiti životinja.

Ako se zaista želi voditi računa o zaštiti životinja, nije, naravno, dovoljno posvetiti im jedan državni cilj koji ih štiti samo posredno, već im se moraju dati prava koja su slična osnovnom pravu, na koja se može u njihovo ime pozvati neki povjerenik kada podnosi tužbu, a koja mogu neposredno konkurirati osnovnim pravima naučnika, proizvođača mesa i onih koji obavljaju transport životinja. Kako bi mogla izgledati ova osnovna prava životinja?

Najprije, treba im se priznati pravo na poštovanje njihovog životinjskog dostojanstva, pravo koje će ih čuvati od zlorabe u eksperimentima. Konflikt između majmuna, pasa i mačaka koje maltretiraju u laboratorijima za eksperimentiranje, s jedne strane, i interesa medicine, farmaceutske industrije i istraživača s druge strane, primorat će ljude na to da napokon ozbiljno odmjere stoji li patnja životinja u primjerenom odnosu prema koristi za čovjeka koja iz nje proizlazi.¹³ Pri ovom odmjerenju imat će ulogu i to, je li „dostojanstvu čovjeka” odgovara da on drugim živim bićima oduzima njihovo dostojanstvo, da bi na njima vršio sumnjive eksperimente čiji rezultati se često uopće ne mogu ni primijeniti na čovjeku.

Nadalje, životinjama treba zagarantirati osnovno pravo na život primjeren njihovoj vrsti. Ili, kako to stoji u četvrtom i petom članu „Univerzalne deklaracije o pravima životinja”: „Svaka životinja koja pripada divljoj vrsti ima pravo živjeti na slobodi u svojoj prirodnoj sredini, na kopnu, u zraku ili u vodi te pravo da se razmnožava... Svaka životinja koja pripada vrsti koja živi u čovjekovoj sredini ima pravo da živi i da se razvija prema ritmu i uvjetima života i slobode svojstvenoj toj vrsti.”¹⁴

---

13 O tome što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji piše N. Visković u svojoj knjizi *Kulturna zoologija*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2009.

14 Tekst Univerzalne deklaracije o pravima životinja može se pronaći na Internet adresi: http://www.sloboda-za-zivotinje.org/prava_zivotinja/prava_zivotinja2.php?subaction=showfull&cid=1141330774&archive=&start_from=&ucat=4&.

To važi i za fundamentalno pravo životinja na život. Sve dok moderna društva budu još u velikoj mjeri vezana za jedenje mesa, biće moguće samo postepeno realizirati ovo osnovno pravo životinja i zbog toga ga usidriti samo uz ogradu bližih zakonskih regulativa. To osnovno pravo najprije bi zabranilo prekomjernu proizvodnju životinja za klanje koja potom ponovo vodi akcijama njihovog uništavanja. Zatim bi, radi postepenog ostvarivanja zaštite života u korist životinja, moralo uslijediti jedno novo programiranje navika jedenja novih generacija ljudi.

U jamčenju osnovnih prava životinjama, koje osim u određivanje državnog cilja treba ući i u Ustav,¹⁵ sve ovo bi moglo biti uzeto u obzir sa, recimo, sljedećom formulacijom: „Svaki kralježnjak ima pravo na poštovanje njegovog dostojanstva, i na život koji je primjeren njegovoj vrsti. Čovjeku je dopušteno da se umiješa samo iz hitnih razloga javnog interesa, u okviru zakona.”¹⁶ Prva od ove dvije pravne rečenice, u kojoj se kao osnovno pravo životinjama jamči pravo na dostojanstvo i život primjeren vrsti, bi vjerojatno značio da bi držanje životinja u masovnom uzgoju, koje se danas prakticira, zbog Ustava moralo biti ukinuto i zamijenjeno držanjem životinja koje je primjereno njihovoj vrsti. Druga rečenica, prema kojoj je čovjeku dozvoljeno da se umiješa u život životinja iz razloga javnog interesa, bila bi regulativa između apsolutne zaštite života životinja i relativne spremnosti jednog društva koje muči životinje, da vodi računa o ovoj zaštiti života. Da se društvo pokrene u tom smjeru, trebala bi biti namjera državnog cilja koji se zove zaštita životinja, što je povezano sa neprestanim slijedom manjih i većih koraka zakonodavca, koji će o tom državnom cilju voditi računa tako što će pospješivati odgovarajući način života.

Sve ovo može izgledati prilično utopijski, ali vrijeme će pokazati jesu li ljudi zreli za ovakav korak u evoluciji. Sadašnja ekološka kriza nagoni čovječanstvo da na novi način odredi svoj odnos prema životinjama. Sa *homo sapiens*-om po prvi put nastupa jedna vrsta koja može slobodno odlučivati o tome hoće li će odustati od jedenja drugih živih bića. Prvi korak je načinjen – ljudi su se tijekom dugog vremenskog razdoblja prestali međusobno jesti i kanibalizam jedva da je prisutan i kod takozvanih primitivnih naroda. Hoće li će čovjek uskoro napraviti i drugi korak, tako što će prestati jesti i životinje, tj. priznati fundamentalno pravo životinja na život? Malo je vjerojatno da će se to dogoditi u doglednoj budućnosti, ali to ne znači da ne bi trebalo raditi na priznavanju dostojanstva i zaštite ne-ljudskih živih bića.

Najviše kontroverzi, po autorovom mišljenju, izaziva namjera da se opravdano staranje o dostojanstvu i zaštiti ne-ljudskih živih bića, pomiješa s pokušajem uključivanja životinja u područje *par excellence* ljudskog moralnog fenomena, kada se životinjama argumentirano pokušava priznati nekakav moralni status. Teškoće se ogledaju u tome što takva etika ne može imati nekakva originalna načela i ideale. Ona ne može postaviti

---

¹⁵ U švicarskom Ustavu već se govori o „dostojanstvu stvorenja”.

¹⁶ Bi li ovaj prijedlog bio pravno-dogmatski održiv i praktičan za pravnu primjenu, za to bi bilo potrebno jedno posebno i ozbiljno istraživanje.

i opravdati moralna načela koja bi se odnosili samo na životinje. Moglo bi se reći da je granica svakoga ne-antropocentrizma u tome što nesvjesno učvršćuje antropocentrizam. Na kraju krajeva, apelirajući na čovjeka da sam sebe ukloni iz središta svijeta, ne-antropocentričke teorije mu u stvari namjenjuju ulogu čuvara tog istog svijeta.

LITERATURA

- Bentham, J. (1907). *The Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Oxford University Press.
- Cifrić, I. (2007). *Bioetička ekumena*. Zagreb: Pergamena.
- Čović, A. (2009) „Biotička zajednica kao temelj odgovornosti za ne-ljudska živa bića”. U: A. Čović, N. Gosić, L. Tomašević (ur.). *Od nove medicinska etike do integrativne bioetike*. Zagreb: Pergamena i Hrvatsko bioetičko društvo.
- Opća deklaracija Ujedinjenih Nacija o ljudskim pravima*, URL: <http://www.sos-telefon.org.rs/zakoni/12.%20Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf>.
- Univerzalna deklaracija o pravima životinja*, URL: http://www.sloboda-za-zivotinje.org/prava_zivotinja/prava_zivotinja2.php?subaction=showfull&id=1141330774&archive=&start_from=&ucat=4&.
- Ustav Republike Srbije* (2006). Beograd: Kanc. za sarad. s med. Vla. Rep. Srb.
- Visković, N. (2009). *Kulturna zoologija*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Zakon o dobrobiti životinja Republike Hrvatske*, URL: <http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=292>.
- Zakon o dobrobiti životinja Republike Srbije*, URL: <http://www.minpolj.sr.gov.yu/download/dobrobit1.pdf>.
- Žarden, Dž. R. de. (2006). *Ekološka etika*. Beograd: Službeni glasnik.

BIOETHICAL APPROACH TO ANIMALS

Željko Kaluđerović

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

Summary

In this paper the author tries to identify the reception of animals in contemporary practical philosophy. The analysis is focused on the viewpoints advocated by classical anthropocentrists, as well as the viewpoints of the representatives of different, non-anthropocentric, learning. Anthropocentrism, namely, is based on a strong belief that only humans can have "moral status", primarily because of specific human properties and their distinguishing place in the world. On the other hand, at the center of non-anthropocentric discussions, lies a belief that there is no strict hierarchy between living beings in nature, i.e. the differentiation between, for example, people and animals should not be established at ontological, but biological level. Consequently, from non-anthropocentric point of view, it is necessary to relativize the common discreditation of animals in comparison with humans, thus making possible, within the framework of applied ethics, i.e. bioethics, to establish the so called "animal ethics". The author also explores the limits of non-anthropocentric theories, as well as the question whether a "middle way" between these, often quite polarized viewpoints, is possible or not.

Key words: *animals, humans, "status", anthropocentrism, non-anthropocentrism, bioethics, "animal ethics"*

BIOETHISCHER DENKANSATZ ZU DEN TIEREN

Željko Kaluđerović

Philosophische Fakultät der Universität Novi Sad

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit versucht der Autor festzustellen, wie die Rezeption von Tieren in modernen praktisch-philosophischen Ansätzen ist. Die Analyse richtet sich auf Befragung von Stellungnahmen sowohl der Vertreter des klassischen Anthropozentrismus, als auch von Stellungnahmen der Vertreter von verschiedenen nicht - anthropozentrischen Lehren. Der Anthropozentrismus beruht nämlich auf der festen Überzeugung, dass nur der Mensch einen „moralischen Status“ haben kann, vor allem wegen spezifischer Eigenschaften, die ihn bestimmen und wegen der besonderen Stellung des Menschen in der Welt. Auf der anderen Seite steht im Zentrum von anthropozentrischen Diskussionen die Überzeugung, dass es keine strenge Hierarchisierung unter den Lebewesen in der Natur gibt, bzw. dass die Differenz zwischen z.B. Menschen und Tieren nicht auf die ontologische, sondern auf die biologische Ebene gesetzt werden muss. Folgerichtig ist die Meinung von Nicht-Anthropozentristen, dass es nötig ist, die bisher übliche Diskreditierung von Tieren den Menschen gegenüber zu relativisieren, und dass es möglich ist, im Rahmen der angewandten Ethik bzw. Bioethik eine sogenannte „Tierethik“ zu begründen. Der Autor untersucht auch die Grenzen der nicht-anthropozentrischen Theorien, sowie die Frage, ob ein mittlerer Weg zwischen diesen zwei oft sehr polarisierten Standpunkten möglich ist.

Schlüsselwörter: *Tiere, Mensch, „Status“, Anthropozentrismus, Nicht-Anthropozentrismus, Bioethik, „Tierethik“*